

ΓΛΩΣΣΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ
ΕΙΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΥΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

Καταχωρίζω κατωτέρω ὀλίγας παρατηρήσεις γλωσσικὰς εἰς διασάφην τῆς σημασίας λέξεων καὶ χωρίων μεσαιωνικῶν ἢ εἰς διόρθωσιν αὐτῶν ἢ καὶ ἀπλῶς εἰς πλουτισμὸν τῆς χρήσεως αὐτῶν. Τὰ παρατηρήματα ἀποσπῶ ἐκ μακροτέρας συλλογῆς λεξιλογικῆς, ἣ ὁποία δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ δημοσιευθῇ ἐν τῷ συνόλῳ τῆς ἐπὶ τοῦ παρόντος, διὰ τοῦτον δὲ τὸν λόγον θὰ μοι ἐπιτραπῇ ἢ βραδεῖα καὶ κατ' ἀποσπάσματα δημοσίευσis, προτιμητέα πάντως τῆς ἀορίστου ἀναβολῆς.

Τέως.

Εἰς τοὺς βυζαντινοὺς συγγραφεῖς ἀπαντᾷ τὸ τέως πολλάκις μὲ τὴν σημασίαν τοῦ τοῦλάχιστον, ἥτις πιθανώτατα παρελήφθη ἐκ τῆς δημοτικῆς χρήσεως. Ἐκ τῆς χρονικῆς σημασίας εὐκόλως ἠδύνατο νὰ προσέλθῃ ἡ τοῦ τοῦλάχιστον, ὅπως φαίνεται π. χ. εἰς τὸ ἕξῃς χωρίον τῆς Ἑλληνικῆς Κομνηνῆς (ἕκδ. Reifferscheid 2, 224): «τοὺς ἐποίκους ἀνεκαλέσατο, ὅπόσοι τέως ἐσώζοντο»—ἕως τότε, τοῦλάχιστον. Παραθέτω μερικὰ χωρία τῆς ἀθησαυρίστου, καθ' ὅσον γνωρίζω, σημασίας ταύτης.

Εἰς τὸ ἐγκώμιον τοῦ ἁγίου Ἀρσενίου τὸ γραφέν ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου καὶ δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ *Nissen* ἐν *Byz. Neugr. Jahrb.* τ. 1 σ. 251 ἀπαντᾷ: «τίς ἐκ τῶν δύο ἤρεσέν σοι; ὁ δὲ ἀποκριθεὶς ἔφη· ἐμοὶ τέως ὁ Αἰγύπτιος ἤρεσεν». Εἰς τὰ Τυπικὰ τοῦ Δημητρίου σ. 663: «γενέσθαι... τρισάγιον... παρά τινων μοναχῶν ἀπὸ τῆς μονῆς, εἰμὴ πλειόνων, τέως τεσσάρων». Παρὰ τῷ Ἀποκαύκῳ (Βυζ. Χρον. 3,272): «ὁ μακαριώτατος Βουλγαρίας, ὃν ὑπερθαυμάζω τέως ἐγὼ τοῦ βίου». Παρὰ Ζωναρᾶ (XVIII, 17:): «ἐκεῖνος ἔτοιμος εἶναι ποιῆσαι τοῦτο ἔλεγεν, εἰ αὐτῷ ὁ λογοθέτης Νικηφόρος ἐκδοθεῖ ἢ τέως ἐκ μέσου γένηται, ὥς κοινὴ συμφορὰ». Ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἁγίου Νίκωνος τῷ ἐκδοθέντι ἐν Νέῳ Ἑλληνομνημονί (3,215:): «ἐνὸς δὲ τέως ἢ δύο ἐπιμνησθέντες τῶν ἐναγχοῦς τελεσθέντων θαυμάτων, ἐν τούτοις τὸν λόγον περιγράφομεν». Παρὰ τῇ Ἑλληνικῆ Κομνηνῇ (Reifferscheid 2,53): «ἔγωγε τέως οὐδὲ πᾶν τι γινώσκω ἔχω βεβαίως». Ἐν γράμματι Λέοντος πρεσβευτοῦ τοῦ ἔτους 997 δημοσιευθέντι τελευταῖον

ἐν Byz. Zeitschr. (25,105) ἀπαντᾷ: «μὴ νομίσης ἔνδοξε. . . καὶ πνευματικὴ ἀδελφέ, ἤτιόν σου λυπηθῆγαί με ἐπὶ τῇ τοῦ κοινοῦ πατρὸς στερήσει, ἀλλ' εἰ μὴ πλέον, τέως ἴσον πληροφορήθητι». Εἰς τὰ *Roèmes Prodromiques* (*Hesseling—Pernot* IV 94): «ἄν γὰρ οὐκ ἐγυρίζετο ράψιμον εἰς τὸν κόσμον | ὀκάποιας τεῶς γειτόνισσας ροῦχον νὰ παρελύθην | καὶ παρενθὺς νὰ μ' ἔκραξεν· δεῦρο, τεχνίτα, δεῦρο. . .». Τὰ παραδείγματα δύνανται νὰ πολλαπλασιασθοῦν, ἀλλὰ νομίζω ὅτι καὶ τὰ ἀνωτέρω ἀρκοῦν εἰς πίστωσιν τῆς παρατηρηθείσης σημασίας. Ἐὰν αὕτη εἰσηλθεν, ὡς ὑπέθεσα ἀνωτέρω, ἐκ τῆς δημοτικῆς χρήσεως, ἔπρεπε νὰ σφῆται μέχρι σήμερον. Τοῦτο πράγματι συνέβη. Ὁ λεξικογράφος *Germano* τὴν λ. *almeno* ἐρμηνεύει διὰ τοῦ «τειῶς», τὸ ὁποῖον μέχρι τοῦδε λέγεται ἐν Χίφ ὑπὸ τὸν τύπον τῶς καὶ θιῶς καὶ θικῶς. Ἐν Λέσβῳ λέγεται ἐπίσης «τριῶς» καὶ «θγιῶς» (*Ἀναγνώστον*, Λεσβιακὰ σ. 147). Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ σεβαστὸς καθηγητὴς κ. *Χατζιδάκις* ἐτυμολογεῖ τὸ χιακὸν θιῶς (ἐν τῷ *Λεξικογρ. Ἀρχεῖφ τῷ προσηρημένῳ εἰς τὴν Ἀθηνᾶν τ. 29 σ. 11*) ἐκ τοῦ τῶς, ἀλλὰ νομίζω ὅτι, μετὰ τὴν ἀπόδειξιν ὅτι κατὰ τὸν μεσαίωνα τὸ τέως ἐδήλου ὅτι καὶ τὸ σημερινὸν χιακὸν θιῶς, εἶναι ἀσφαλῆς ἡ ἐτυμολογικὴ αὐτῶν ταύτισις. Τὴν ἐκ τοῦ τέως ἀρχὴν τοῦ χιακοῦ θιῶς ὑπόπτεισε καὶ ὁ *Pernot* (*Λαογρ.* 7,300) χωρὶς ὅμως νὰ παράσχη καὶ τὰς ἀναγκαίας ἀποδείξεις. Καὶ ὁ *Ducauge* ὑπόπτεισε φαίνεται τὴν ἐτυμολογίαν, διότι σημειώνει «*τειῶς saltem τέως*».

Μαλλωτῶν—μαλλωτάριον.

Τὸ ἐπίθετον μαλλωτὸς εἶναι σύνηθες κατὰ τὸν μεσαίωνα (βλ. *Λεξ. Σοφοκλέους*), τοῦτοι δὲ τὸ οὐδέτερον *μαλλωτῶν* ἐλήφθη ὡς οὐσιαστικὸν καὶ ἐδήλου, πιθανῶς, εἶδος γούνας ἢ κοντογουνίου. Ἡ εἰδικὴ σημασία τοῦ οὐδετέρου μαλλωτοῦ δὲν ἔχει θησαυρισθῆ μέχρι τοῦδε εἰς τὰ λεξικά. Χαρακτηριστικὴ μαρτυρία τοῦ μαλλωτοῦ εἶναι ἡ ἐν τῷ τυπικῷ τοῦ Στουδίου (*Migne PG*, 99, 1720): «ἕκαστος ἀδελφὸς ὀφείλει ἔχειν ὑποκάμισα β', ἐπανωφόρια β', *μαλλωτῶν* ἓν, κουκούλλια β', ἐπώμιον μικρὸν εἰς τὸ διακοπεῖν. . . καὶ ἕτερον ἐπώμιον *μαλλωτῶν* μέγα». Ἐπίσης ἀπαντᾷ ἡ λέξις εἰς ἄλλο διδακτικὸν χωρίον τῶν *Roèmes Prodromiques* (*Hesseling—Pernot*, I 93): «καὶ κάμνω λινοβάμβακον ἱμάτιν καὶ φορῶ το|, ἔχεις με κουρατόρισσαν, ἔχεις με ἀναπλαρέαν | καὶ κάμνω καὶ τὰ *μαλλωτά*, κάμνω καὶ τὰ *ναρθήμια*».

Τὸ οὐδ. μαλλωτὸ σήμερον δὲν εἶναι σύνηθες εἰς τὸν Ἑλληνισμόν, ἴσως διότι ἀντικατεστάθη ὑπὸ τῆς λ. γούνας ἢ κοντογούνι. Διατηρεῖται ἐν τούτοις εἰς τοὺς Κουτσοβλάχους τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τὸν τύπον *malliotu*,

τὸ ὁποῖον εἶναι ἔνδυμα ὀλίγον μακρύτερον τοῦ ζυπουνίου, ἔσωθεν μαλλωτόν, εἶδος δηλ. γούνας ¹⁾).

Ἐκ τοῦ μαλλωτοῦ ἐσηματίσθη καὶ ἑποκοριστικὸν μαλλωτάριον, τὸ ὁποῖον ὅμως ὁ Δουκάγγιος παράγει ἐκ τοῦ μηλωτῆ—μηλωτάριον (βλ. λ.), ἐνῶ ὁ Σοφοκλῆς (λ. μαλλωτάριον) τὸ ἐνόμισε ταυτόσημον πρὸς τὸ ἐπώμιον! Τὸ μαλλωτάριον κεῖται ἐν τῷ τυπικῷ τοῦ Στουδίου (ἐνθ' ἄνωτ. Migne, PG. 99, 1720): «εἰς δὲ τὴν κλίνην ἐχέτω (δηλ. ἕκαστος ἀδελφός) ψίαθον, κιλίκιν καὶ δύο μαλλωτάρια». Τὸ χωρίον τοῦτο δεικνύει ὅτι τὸ μαλλωτάριον δὲν ἦτο ἔνδυμα, ὡς ἐνόμισεν ὁ Σοφοκλῆς, ἀλλὰ σκέπασμα τοῦ κατακλινομένου μαλλωτόν, εἶδος βελέντζας. Αἱ λ. μαλλωτὸ καὶ μαλλωτάρι θὰ ἠδύναντο νὰ ἐπανέλθουν εἰς χρῆσιν, πρὸ πάντων ἢ δευτέρα ἀντὶ τῆς βελέντζας!

Γραμματίζω—γαμματίζω.

Ἐν τῇ Revue des Études Grecques τ. 32 σ. 310 ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Heuzeu «κριτικῶν γράμμα» ἐκ Θεσσαλίας τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶτος, ἐνθα φέρονται καὶ τὰ ἑξῆς: «πορευομένη ἕως τὸν ποταμὸν λεγόμενον Βελᾶν καὶ γραμματιζομένη ἐντὸς τοῦ λόγγου τοῦ πρὸς τοῦ Μερτζίου ἐν τῇ τοῦ συνόρου πέτρα, τῇ λεγομένη Ἀκονίτη καὶ στρεφομένη κυκλοτερῶς εἰς τὸν Πυργετόν». Τὸ ῥῆμα γραμματίζω δὲν ἔχει λόγον ἐνταῦθα, δὲν ἠδύνατο νὰ τεθῆ ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ κάμπτεσθαι, ἣν ἀπαιτεῖ ὁ νοῦς τοῦ χωρίου. Ἀντὶ τοῦ ἀνοήτου γραμματιζομένη πρέπει νὰ γραφῆ γαμματιζομένη. Τοῦ ῥήματος τούτου, τὸ ὁποῖον ὁ Δουκάγγιος ἐγνώριζεν ἕξ ἐνὸς παραδείγματος, ἔχομεν σήμερον πλείονας μαρτυρίας ἕξ ἐγγράφων, ἐκ τῶν ὁποίων παρέθηκε τινὰς ὁ κ. Ξανθοῦδίδης εἰς τὴν ὄραϊαν του διόρθωσιν χωρίου τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως ἐν τῷ βιβλίῳ, Ἀφιέρωμα εἰς Χατζιδάκιν 1921 σ. 80. Εἰς τὰς ἐκεῖ μαρτυρίας ἃς προστεθοῦν ἐνταῦθα δύο ἔτι παραδείγματα ἐκ τῶν ἐγγράφων τῶν ἐκδοθέντων ὑπὸ Miklosich καὶ Müller (Acta et diplomata graeca), τ. 4 σ. 6: «γαμματίζει πρὸς μεσημβρίαν» τ. 2. σ. 217: «γαμματίζει πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον». Ἐπίσης εἰς ἐγγραφοῦν τῆς μονῆς τοῦ Ἁθῶ Παντοκράτορος (Actes du Pantokrator σ. 36) φέρεται: «γαμματίζει τὸν ράχωνα, ράχωνα καὶ πηγαίνει ἕως εἰς τὴν πυροβολόπετραν». Εἰς ὅλα ταῦτα τὰ χωρία τὸ γαμματίζειν=κάμπειν, κάμπτεσθαι, τὴν ἔννοιαν δὲ ταύτην ἀπαιτεῖ καὶ τὸ ἀνωτέρω χωρίον τοῦ θεσσαλικοῦ ἐγγράφου, ὅπου γαμματιζομένη=καμπτομένη. Τὸ νέον χωρίον μᾶς διδά-

¹⁾ βλ. Wace—Thompson, The Nomads of the Balkan 1914 σ. 61. αὐτόθι καὶ εἰκὼν μὲ μαλλωτό.

σκεῖ προσέτι ὅτι πλὴν τοῦ γαμματίζειν ἐλέγετο ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἔννοιας καὶ ὁ μέσος τύπος γαμματίζομαι.

Δικαιοτάτον—Δικαιοῦτον.

Ἐκ πηγῶν φραγκικῶν ἀναφέρεται ὅτι ἐν Χίῳ ἐπὶ τῆς Γενοατοκρατίας ἐκαλεῖτο δικαστήριόν τι Δικαιοῦτατο¹⁾.

Ἐποθέτω ὅτι εἰς τὰς φραγκικὰς πηγὰς δὲν ἀπεδόθη ὀρθῶς τὸ ὄνομα καὶ ὅτι Δικαιοῦτον ἐκαλεῖτο καὶ ὄχι Δικαιοτάτο τὸ δικαστήριον. Δικαιοῦτο λέγεται μέχρι σήμερον εἰς τὸ Σινᾶ καὶ εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος ὄχι μόνον τὸ ἀξίωμα τοῦ δικαίου, ἀλλὰ καὶ τὸ οἶκημα ὅπου μένει. Ἄλλ' ὅπως ἢ λ. δικαιοῦς λέγεται σήμερον ἐν Σινᾶ μὲν περὶ τοῦ ἀναπληροῦντος τὸν ἀρχιεπίσκοπον καὶ διευθύνοντος τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ δικαιοδοσίαν ἐν τῇ μονῇ, ἐν Ἁγίῳ δὲ Ὄρει περὶ τοῦ ἀντιπροσωπεύοντος εἷς τινα σκῆτιν τὸν ἡγούμενον τῆς μονῆς, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξαρτᾶται ἡ σκῆτις, ἄλλοτε δ' ὅμως εἶχε εὐρυτέραν ἔννοιαν, οὕτω πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι συνέβη κατὰ τοὺς μέσους χρόνους καὶ ὡς πρὸς τὴν λ. δικαιοῦτο. Πράγματι δικαιοῦς ἢ κατὰ δοτικὴν δικαιοῦ δὲν λέγεται μόνον ὁ τοποτηρητὴς ἢ ἀναπληρωτὴς ἐκκλησιαστικοῦ ἀρχηγοῦ, ἀλλὰ καὶ πολιτικοῦ. Οὕτω εἰς τὴν συνθήκην τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου μετὰ τῶν Βενετῶν ἀναφέρεται:²⁾ «παρὰ τοῦ μπαίλου ἢ παρὰ τοῦ δικαιοῦ αὐτοῦ».

Ἐπίσης εἰς τὸ χρονικὸν τοῦ Μορέως (*Schmitt*, στ. 1879:) «εἰς τρόπον δὲ καὶ ἀφορμὴν μπαίλος γὰρ νὰ εἶσαι . . . . | κ' ἄ μού φανῆ κ' ἀρέση μου νὰ στεῖλω δίκαιόν μου | ἀπὸ δικούς μου συγγενεῖς ἔσω εἰς χρόνον ἕνα | τὰ . . . . καὶ τὴν ἀφεντία νὰ τοῦ τὴν παραδώσης». Καὶ στίχ. 4689 H: «ἀφήκοντα εἰς Μορέαν δικαῖον του διὰ μπαίλον.» Εἰς τὰ *Acta et diplomata graeca* τοῦ *Miklosich* καὶ *Müller* (τ. 4 σ. 291) ἀναφέρεται «ὁ δικαιοῦ» εἰς τὸν ἀναπληρωτὴν ἢ ἀντιπρόσωπον μητροπολίτου: «δι' ὑπογραφῆς ἀρχιερατικῆς αὐτοῦ τε τοῦ Λίμνης καὶ τοῦ δικαιοῦ τοῦ Μιλῆτου». Ἐν *Actes de l' Athos* 5,173: «Δωρόθεος ἄμαρτωλὸς καὶ δικαιοῦ τοῦ πρώτου» (τοῦ ἁγίου Ὄρους δηλ.).

Ἄφοῦ λοιπὸν ἢ λ. δικαιοῦς δὲν ἦτο μόνον ἐκκλησιαστικὴ, ἠδύνατο καὶ

¹⁾ Βλ. *Hopf—Vlasto*, *Les Justiniani dynastes de Chios* 1088 σ. 130. Πβ. *Βλασιῦ*, *Χιωματὰ* 2 30 καὶ *Zolótta—Σάροου*, *Ἱστορία τῆς Χίου* τ. 2 σ. 422.

²⁾ *Tafel—Thomas*, *Friedens- und Handelsvertrag des griechischen Kaisers Michael Palaeologos mit der Republik Venedig* 1850 σ. 21. Ἡ αὐτὴ συνθήκη καὶ παρὰ *Lingenthal*, *Jus Graecoromanum* τ. 3 σ. 587.

ἢ λ. Δικαιᾶτο νὰ ἀποδοθῆ εἰς πολιτικά δικαστήρια καὶ δι' αὐτὸ νομίζω ὅτι Δικαιᾶτο καὶ ὄχι Δικαιοτάτο ἐκαλεῖτο τὸ ἐν Χίῳ δικαστήριον.

Ἐς προσεθετῆ ἐνταῦθα ὅτι ὁ Σοφοκλῆς δὲν ἔχει τὴν λ. δικαῖος, ὁ δὲ Δουκάγγιος δὲν ἐνόησε τὴν αὐτοτέλειαν τοῦ δικαῖος καὶ δι' αὐτὸ ὑπὸ τὸ λῆμμα *δικαῖος* ἀναφέρει ἐν μόνον παράδειγμα μὲ τὸν τύπον δικαίῳ. Ἡ ὄνομαστικὴ δικαῖος, γνωστὴ καὶ εἰς τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως, προῆλθε κατ' ἐμὲ ἐκ τῆς δοτικῆς δικαίῳ ὅπως φαίνεται ἐκ τοῦ ἀνωτέρω παραδείγματος τῆς συνθήκης τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου.

Δὲν συμφωνῶ ἐπομένως πρὸς τὸν κ. Κουκουλέν, ὅστις νομίζει ὅτι ἐκ τοῦ δικαιοφύλαξ προῆλθε τὸ δικαῖος (Byz. Zeitschr. 22,493). Βραχύτεροι τύποι μακροτέρων ὀνομάτων εἶναι συνήθεις εἰς τὰ κύρια ὀνόματα, ὄχι τὰ προσηγορικά. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι Δικαῖος ἀπαντᾷ καὶ ὡς κύριον ὄνομα (περὶ τούτου ὁμιλεῖ ὁ κ. Κουκουλές, ἐνθ. ἀνωτ.), ἀλλὰ τοῦτο προῆλθεν ἐκ τοῦ ἀξιώματος τοῦ δικαίτου, τὸ ὁποῖον κατεῖχεν ὁ φερώνυμος αὐτοῦ γενόμενος, ὅπως συνέβη καὶ εἰς τὰ ὀνόματα Σακελλάριος, Σκευοφύλαξ, Πρωτοσύγκελλος, Οἰκονόμος, Πρωτόδικος κτ.

Παναγία Χυμευτή.

Ἐν τῇ μονῇ τοῦ Σινᾶ ὑπάρχει εἰκὼν τοῦ Βυζαντινοῦ ζωγράφου Ἰωάννου, εἰς τὴν ὁποίαν εἰκονίζεται ἐν τῷ μέσῳ ἡ Μήτηρ Θεοῦ, ἐκατέρωθεν αὐτῆς ἀριστερὰ μὲν Παναγία ἢ Βλαχερνίτισσα καὶ Παναγία ἡ Ὁδηγήτρια, δεξιὰ δὲ Παναγία ἢ Ἀγιοσωρτίτισσα καὶ Παναγία ἡ Χυμευτή. Αἱ πλάγαι εἰκόνες εἶναι ἐστραμμέναι ὅλαι πρὸς τὴν κεντρικὴν Μητέρα Θεοῦ.

Ἐνταῦθα ὀλίγας λέξεις περὶ τῆς ὄχι πολὺ γνωστῆς Παναγίας Χυμευτῆς. Χυμεύω, χυμεία, χυμευτής, χύμευσις κτλ. δὲν εἶναι σπάνιαι λέξεις εἰς τὰ ἀλχημικά καὶ τεχνικά κείμενα τῶν Βυζαντινῶν.¹⁾ Ὁρθῶς δὲ παρετήρησε καὶ ὁ Σοφοκλῆς εἰς τὸ Λεξικόν του ὅτι οἱ Ἄραβες παρέλαβον ἐκ τῆς ἑλληνικῆς τὴν λ. χυμείαν καὶ τὴν μετέβαλον εἰς alchemie καὶ ὄχι οἱ Ἕλληνες ἐκ τῆς Ἀραβικῆς. Ἰδιαιτέρως περὶ εἰκόνας χυμευτῆς²⁾ παρατηροῦμεν

¹⁾ Βλ. *Σοφοκλῆ καὶ Δουκάγγιον* (λ. χυμεία) καὶ πβ. *Μ. Στεφανίδην*, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ρυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἰδίως τῆς χυμείας σ. 19 καὶ 74. Περὶ τῆς τεχνικῆς σημασίας τοῦ ὄρου χυμευτὸς ἰδ. παρὰ *Reiske* εἰς *Πορφυρογένν.* τ. 2 σ. 204 καὶ *Σωτηρίου*, Ὁδηγ. Βυζ. Μουσείου σ. 46.

²⁾ Τὸ ἐκ Πάτιμου κείμενον τὸ δημοσιευθὲν ὑπὸ *Diehl* ἐν *Byz. Zeitschr.* 1,511—512 εἶναι πολὺ χρήσιμον εἰς διασάφην τῆς λ. Αὐτόθι ἀναφέρονται: «τίμια ξύλα τρία ὧν τὸ ἐν ἀργυροτάπτωτον, χυμευτὸν καὶ διάχρυσον», «ἐγκόλιον ὀλοκόσμητον ἢ ἅγια Θεοτόκος ἀργυροχυμευτή», «εἰκὼν χρυσοχυμευτή», «στειρὸς ἔχων εἰκονίσματα χυμευτά».

ὅτι καὶ μετὰ τὰς παρατηρήσεις τοῦ Reiske περὶ τῆς τεχνικῆς σημασίας τῆς λ. χυμευτὸς δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστὸν ἂν πρόκειται περὶ εἰκόνας κεκοσμημένης δι' ἐπιθέσεως ὠρισμένων κοσμημάτων, σμαλτωμάτων ἢ ἄλλων ἢ ἐπὶ μετάλλου ἐκτυπομένης. Ὑπὲρ τῆς δευτέρας ἐκδοχῆς συνηγορεῖ τὸ ἕξῃς χωρίον τῆς Συνεχείας τοῦ Θεοφάνους (σ. 331,1): «ἡ θεανδρική τοῦ κυρίου μορφή μετὰ χυμεύσεως ἐκτετύπεται». Ὑπὲρ τῆς πρώτης ἐκδοχῆς τοῦναντίον συνηγορεῖ τὸ ἐπόμενον χωρίον ἐκ τοῦ τυπικοῦ τῆς Πετριτζιωτίσσης τοῦ ἐκδοθέντος ὑπὸ τοῦ σεβασμ. *Petit* 1904 σ. 14,6: «εὐαγγέλια . . . πολλοῖς πάνυ ἀναλώμασι κατεσκευάσθησαν διὰ διαφόρων λίθων τε καὶ μαργάρων καὶ χυμεύσεως».

Ὅπως καὶ ἂν ἔχη, εἰκόνας χυμευταὶ ἀναφέρονται ἀπὸ τοῦ *Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου* (τ. 1, 170,10: «τῆς χυμευτῆς εἰκόνας τῆς Θεοτόκου»). Βαθμηδὸν ἢ λ. ἔλαβε κατὰ χαρακτηριστικὸν τρόπον τὴν ἔννοιαν τοῦ ὄραίου ὅπως εἰς τὸ ἕξῃς χωρίον τοῦ Πουλλολόγου στ. 125 (*Wagner* σ. 183): «τὴν λυγερήν, τὴν χυμευτὴν καὶ πάντερπνον τὴν χῆνα». Εἰς τὸν Κώδικα Σιναιτ. 2122 φ. 129^a εἰς ἀνέκδοτον διήγησιν περὶ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀναφέρεται «μύτη χυμευτὴ» ἦτοι ὄραία. Ἴσως τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἔχει καὶ τὸ παρὰ Διγενῆ Ἀκρίτα (ἔκδ. *Μηλιαράκη*, στ. 2262) χωρίον: «χυμευτὰ ἱμάτια μὲ πολυτίμητα ἔργα | ἄσπρα μικρὰ, σωκάρδια, μεταξωτὰ ὁμοίως» καὶ στ. 1215: «εἶχε δὲ ρίζας χυμευτὰς μετὰ λιθομαργάρων». Ἡ σημασία αὕτη δὲν ἐθισαυρίσθη ἀκόμη ἐν τοῖς λεξικοῖς.

Ἡ διατυπωθεῖσα λοιπὸν κατὰ ὠρισμένον τεχνικὸν τρόπον εἰκὼν τῆς Παναγίας, ἢ *Χυμευτῆ*, κατέστη περίφημος, ὥστε καὶ νὰ καταστήσῃ καὶ ἐπώνυμον τῆς Παναγίας, ὅπως τὰ Ὁδηγήτρια, Ἁγιοσορίτισσα, Βλαχερνίτισσα κλπ. Ἡ Παναγία Χυμευτὴ τοῦ Σινᾶ δὲν διαφέρει πλέον τεχνικῶς τῶν ἄλλων ἐπωνύμων τῆς Μητρὸς τοῦ Θεοῦ.

Ἡ λ ι α κ ὸ ς.

Ἡ λ. ἥλιακὸς εἶναι καὶ κατὰ τὸν μεσαίωνα πολὺ συνήθης, ὡς βλέπει τις προχείρως παρὰ Σοφοκλεῖ, Du Cange καὶ ἄλλοις λεξικογράφοις. Ὁ Σοφοκλῆς ἐρμηνεύων διὰ τοῦ balkony, ἐξώστου, ἀπέδωκε μόνον μερικῶς τὴν ἄλλως ἀσφαλῆ καὶ πιστουμένην ταύτην σημασίαν. Οὕτως ὁ Ἀρμενόπουλλος (σ. 274) ὁμιλεῖ «περὶ ἥλιακοῦ ἦτοι ἐξώστου». ¹⁾ Ἀλλὰ κατὰ τὸν

¹⁾ Ὁ ἥλιακὸς ἢ ἐξώστης περιέθεεν ἐνίοτε ὅλην τὴν οἰκίαν ὡς μαρτυρεῖ ὁ *Βησσαρίων* εἰς τὸ ἐγκώμιον τῆς Τραπεζοῦντος (ἐν Νέφ Ἑλληνομνήμονι, 13,189): «ἐξώσται κύκλω τοὺς δόμους περιελήφασι, πανταχοῦ τετραμμένοι καὶ πᾶσιν ἐκκείμενοι πνεύμασιν».

μεσαιῶνα ἡλιακὸς δὲν εἶναι μόνον ὁ ἐξώστης, ἀλλὰ καὶ τὸ δῶμα ¹⁾ καὶ τὸ περιστύλιον καὶ καθόλου πᾶν τμήμα τῆς οἰκίας ἀνοικτὸν καὶ προσήλιον, ὡς παρετήρησεν ὁ *Gerland* εἰς τὸ περιοδικὸν *Die Geisteswissenschaften* 1,745.

Καὶ σήμερον ἡλιακὸς εἶναι μὲν ἐνιαχοῦ καὶ ὁ ἐξώστης, ἀλλὰ συχνότερον τὸ δῶμα, ἢ *ταράτσα*, ἐν Κύπρῳ καὶ τὸ πρόστωρον καὶ ὁ διάδρομος τῶν οἰκιῶν, περὶ τὸν ὅποιον τὰ δωμάτια. Ἐν Βιθυνίᾳ ὁ διάδρομος οὗτος εἶναι ἀνοικτός. Ἐν Θράκῃ λιακὸς εἶναι δωμάτιον ὑπαίθριον, εὐήλιον.

Ὁ ἡλιακὸς εἶναι τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς ἑλληνικῆς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς οἰκίας καὶ ὀρθῶς σήμερον ἐπιζητεῖται ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἀρχιτεκτόνων ἢ προσθήκη ὄχι ἑνὸς ἀλλὰ πλειόνων ἡλιακῶν εἰς μεγαλυτέρας οἰκίας ²⁾.

Αἱ εἰδικώτεραι λοιπὸν σημασίαι τῆς λ. ἡλιακὸς εἶναι γνωσταὶ σήμερον, μετὰ τὴν συγκέντρωσιν τῶν σχετικῶν χωρίων ὑπὸ τοῦ *Nissen* ³⁾ καὶ τὰς παρατηρήσεις τοῦ *Gerland* ἐνθ' ἄνωτ.

Ἐνταῦθα προσθέτω μόνον ὀλίγα χωρία, τὰ ὅποια δὲν ἔχουσι θησαυρισθῆ ὑπὸ τῶν Λεξικογράφων καὶ τὰ ὅποια ἴσως εἶναι χρήσιμα εἰς τοὺς εἰδικοὺς ἐρευνητάς: *Acta et Diplomata Graeca (Miklosich—Müller)* τ. 5,388: «ὁ διὰ καρυκοξύλου ἡλιακὸς ὁ κατ' ἴσον τοῦ ἄσκεποῦς ἡλιακοῦ»· τ. 6,6: «σταυροτρικλινον . . . ἔχον ἡλιακὸν γύρωθεν ἄσκεπον καὶ ἄνευ πάτου»· τ. 6,40: «ὀσπίτιον . . . ἔχον καὶ ἡλιακὸν δωματηρόν»· τ. 3,56: «ἡλιακὸς ἄσκεπῆς πεπατωμένος διὰ πλακίων ἀθηναίων ἑλλιπῶν καὶ ἄσπρων ὀλιγοστῶν»· αὐτ. 3,50: «ἡλιακοῦ χαμαγαίου πρὸς μεσημβρίαν καὶ πρὸς δύσιν ἀνωγέου ἡλιακοῦ»· τ. 6,38: «πύργος . . . μετὰ ἡλιακοῦ καὶ εὐκτηρίου». Παρὰ *Βουστρωνίῳ* (Σάθα, *Μεσ. Βιβλ.* τ. 2) σ. 414: «ὁ ἀφέντης ὁ Πρίντζης ἔστεκεν εἰς τὸν ἡλιακόν, καὶ θωρῶντα τοὺς ἀνθρώπους ποῦ ἔτρεχαν μὲ μεγάλην φουργίαν, ὥρισεν καὶ ἐσφάλισαν ταῖς πόρταις». Παρὰ *Διγενῆ Ἀκριτά* (ἐκδ. *Μηλιαρακῆ*, στ. 3990): «ἡλιακοὺς ἐποίησεν ἔξωθεν τοῦ τρικλίνου». Εἰς τὸ ποίημα *Βελθάνδρου καὶ Χρυσάντζας* (στ. 550) ⁴⁾:

¹⁾ Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν εἰδικὰ οἰκοδομήματα ἐκαλοῦντο ἡλιακά 1) «ὁ στορογύλος ἡλιακὸς τῆς Μαγναύρας» ὁ κτισθεὶς ὑπὸ τοῦ Μαυρικίου (*Θεοφ. Χρον. de Boor* 1,274. *Κεδρ.* 1,6698 2) «ὁ ἡλιακὸς τοῦ Φάρου» (*Γεωφυσ. βασ. τάξ.* 1,492 καὶ 1,586) 3) ὁ ἡλιακὸς τοῦ Βουκολέοντος» (*Γεωργ. Μοναχ.* σ. 885) 4) «ὁ ἡλιακὸς τῆς Νέας» *Πορφυρογέν.* 1,586.

²⁾ Περὶ τῶν μεταβυζαντινῶν ἡλιακῶν ἰδ. καὶ τὰ τοῦ κ. *A. Ζάχου*, ἐν *Wasmuth's Monatshefte für Baukunst, Jahrgang VII, Heft 7/8* σ. 247—250.

³⁾ *Die Diataxis des Michael Attaleiates* 1894 σ. 67.

⁴⁾ Ἐκδ. *Legrand*, *Bibl. gr. vulgaire* 1,143.

«χορὸν ὄραιων γυναικῶν τὸν ἀριθμὸν σαράντα ἕξωθε τοῦ ἡλιακοῦ τοῦ γύρου καθημένας». Εἰς τὴν Ρέντατευμε τοῦ *Hesseling* σ. 391 (Δευτερονομ. XXII,8): «νὰ χτίσης σπίτι καινούργιο καὶ νὰ κάμης κάγκελλο εἰς τὸν ἡλιακό σου».

Μέση.

Γνωστὴ εἶναι ἡ μεγάλη καὶ κεντρικὴ ὁδὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ ἄγουσα ἀπὸ τῆς χρυσοῦς Πύλης εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν καὶ τὰ ἀνάκτορα, διὰ τῆς ὁποίας διήρχοντο οἱ θριαμβεύοντες αὐτοκράτορες.¹⁾ Ἡ Μέση λέγεται ἐνίοτε καὶ «μέση λεωφόρος» οἷον ἐν τῇ Χρονογραφίᾳ τοῦ *Θεοφάνους* (De Boor, 1,369): «σύρουσι διὰ τῆς μέσης λεωφόρου». Πβ. καὶ *Θεοφύλακτον Σιμοκάτην* (De Boor, 299): «διὰ τῆς λεωφόρου, ἦν Μέσην τὰ πλήθη κατονομάζουσιν».

Ὀλίγον διαφόρως ὀνομάζεται ἐν τῇ Συνεχείᾳ τοῦ *Θεοφάνους* (σ. 87,10): «ἀπῆει ἔφιππος διὰ τῆς κατὰ τὴν μέσην (γρ. Μέσην) πλατείας²⁾ καὶ λεωφόρου πρὸς τὸν ἐν Βλαχέρναις θεῖον ναόν». Ἡ κατὰ τὴν Μέσην πλατεῖα καὶ λεωφόρος = ἡ Μέση. Εἰς πολλὰς ἐκδόσεις γράφεται³⁾ κακῶς διὰ μικροῦ μ, οἷον Χρον. Πασχάλ. 1,598: «ἐπόμπευσε διὰ τῆς μέσης» ἀντί: διὰ τῆς Μέσης. Εἰς τὴν Μέσην καὶ παρ' αὐτὴν ὑπῆρχε πλήθος ἐργαστηρίων,⁴⁾ ὥστε εὐκόλως ἡ λ. κατήντησεν = ἀγορά· οὕτω γλώσσημα παρὰ Du Cange (λ. μέση) λέγει: «ἀγορά· ἡ μέση». Τοιαύτην σημασίαν ἔχει παρὰ *Μαχαιρᾶ* (*Miller--Sathas* σ. 299) ἡ λέξις: «ποίκασιν ψουμὶν καὶ πουλοῦσάν το φτηνὸν εἰς τὴν μέσην». Τοιαύτην ἔννοιαν, νομίζω, ἔχει καὶ τὸ χωρίον τῶν *Roèmes Prodromiques* (*Hesseling--Pernot* IV 81): «μὴ νὰ χορτάσω τὸ ψουμὶν τὸ λέγουν ἀφρατίσιν ἀλλὰ τὸ μεσοκάθαρὸν τὸ λέγουσι τῆς μέσης». Οἱ ἐκδῶται κακῶς ἐνόμισαν ὅτι μέση ἐνταῦθα = moyenne qualité (σ. 201).

Κατὰ τὴν ἐμὴν λοιπὸν γνώμην ἡ νέα σημασία τῆς λ. μέση = ἀγορὰ προῆλθεν ὄχι ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τοῦ ἀρχ. ἐπιθέτου μέσος, ἀλλὰ κατ' ἐπίδρασιν τῆς πασιγνώστου εἰς τὸν μεσαιωνικὸν Ἑλληνισμὸν Μέσης. Ἀλλὰ καὶ

¹⁾ Περὶ τῆς Μέσης βλ. *Reiske*, παρὰ Κωνστ. Πορφυρογ. 2,167 καὶ τὰς παρατηρήσεις τοῦ *Bury* ἐν *Byz. Zeitschr.* 18,208.

²⁾ Μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων τῆς Κάτω Ἰταλίας (Otranto) μέση σήμερον = πλατεῖα.

³⁾ Ἡ γραφὴ παρεπλάγησε τὸν *Σοφοκλῆ* καὶ ἐνόμισεν ὅτι εἰς τὸ παρὰ *Πορφυρογεννήτω* βασ. τάζ. 69,4 χωρίον: «διέρχεται διὰ τῆς μέσης» (ἀντὶ Μέσης) τὸ μέση = the middle of anything.

⁴⁾ Πβ. Ἐπαρχ. βιβλ. *Λέοντος* (*Nicole*, 24,19): «μὴ ἔχειν κελεύομεν ἐξουσίαν χρυσοχόον οἴκοι ἐργάζεσθαι χρυσὸν ἢ ἄργυρον, ἀλλ' ἐν τοῖς ἐργαστηρίοις τῆς Μέσης»

ἄλλη σημασία τῆς λ. σχετίζεται πρὸς τὴν περίφημον λεωφόρον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μέση ὀνομάσθη καὶ τὸ κοινόν, ἡ κοινὴ ἀρχὴ καὶ δὲν βλέπω πῶς ἡ μεσαιωνικὴ αὕτη σημασία ἠδύνατο νὰ προέλθῃ ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ ἀρχ. μέσος. Οὕτω εἰς τὸ τυπικόν τοῦ Φιλανθρώπου Σωτήρος (Byz. Zeitschr. 4,48,35) ἀπαντᾷ: «μὴ μόνον κοινήν ἔχειν τράπεζαν ἀλλὰ καὶ κοινὸν μαγειρεῖον καὶ κοινὸν ἐργόχειρον ἀπάσας, οὕτως γὰρ ἂν τὴν προσήκουσαν ἐπιμέλειαν δύναίτο ἔχειν τὸ τῆς μέσης ἐργόχειρον» = τὸ κοινόν. Εἰς τοὺς Κυπριακοὺς Ἀσίζας ὀνομάζεται *μέση* ἀπόφασις = ἡ ἀπόφασις τῆς ἀρχῆς: «διὰ μέσης ἀποφάσεως ὀρίζομεν οὕτως» (Σάθα, Μεσ. Βιβλ. 6,561)· «γράφει τὴν ἡμέραν τῆς μέσης ἀποφάσεως ὁ νοτάριος» (αὐτ. 6,519). Ἡ κοινὴ ἀρχὴ τοῦ Ἄθω ἐλέγετο (καὶ λέγεται) Μέση=(Actes de l' Athos 5,7: «ἐπιτηρητῆς τῆς Μέσης»· αὐτ. 5,229: «μέγας οἰκονόμος τῆς Μέσης»). Εἰδικώτερον μέση ἐκλήθη ἡ κοινὴ τράπεζα, τὸ κοινὸν ταμεῖον, ἡ κοινὴ ἀποθήκη τροφίμων τῆς μονῆς (ἡ τελευταία σημασία σήμερον ἐν τῇ μονῇ Σινᾶ). Ἐν τοῖς *Roèmes Prodromiques* (III 128) ἀπαντᾷ: «λέγουν με: σήμερον ἰχθὺς οὐ τρώγεται εἰς τὴν *μέσην*» = εἰς τὴν κοινήν τράπεζαν, κακῶς δ' ἐνόμισαν οἱ ἐκδόται ὅτι μέση ἐνταῦθα = *repas du midi!* Ἐν τῇ Βακτηρίᾳ τῶν Ἀρχιερέων τῇ ἐκδοθείσῃ ὑπὸ Ἀντωνίου Μομφερράτου ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας (τ. 3 σ. 137) ἀπαντᾷ: «περὶ ἀμοιράστων ἀδελφῶν ὁποῦ πραγματεύεται ὁ ἕνας ἀπὸ ἄσπρα τῆς μέσης καὶ εὐγατήσῃ καὶ λείποντας ὁ πατὴρ αὐτοῦ πῶς μοιράζον». Ἄσπρα τῆς μέσης ἐνταῦθα = κοινὰ χρήματα, τοῦ κοινοῦ ταμεῖου τῶν ἀδελφῶν. Ἐν ἐγγράφῳ τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος (N. Ἑλληνομν. 5,67) ἀπαντᾷ: «ἀπερνώντες τὰ ὄσα ἐξοδεύουσιν, ἔχουν τὴν ἄδειαν νὰ τὰ μαζώξουν ἀπὸ τὴν μέσην τους» = ἀπὸ τὸ κοινὸν ταμεῖον.

Εἰς ἄλλα χωρία, ὅπου μέση = μέσον, φαίνεται ἀμεσώτερα ἡ σχέσις πρὸς τὸ ἀρχαῖον μέσος. Οὕτω ἐν τῇ Χρονογρ. *Θεοφάνους* (de Boor 1,457,25): «τὸ σφάλμα τὸ ὄν εἰς τὴν μέσην ὑμῶν». Αὐτ. 1,450,23: «ἐξελθοῦσα εἰς τὴν μέσην τοῦ ἐμβόλου» Παρὰ τοῖς *Script. Origin. Constant.* (*Pregler* 1,78,8): «εἰς τὴν μέσην τοῦ ναοῦ». Εἰς τὸ Χρον. τοῦ Μορέως (*Schmitt* στ. 5340): «εἰς τὴν μέση οἱ Τοῦρκοι ἄς εἶνε, κ' ἐσὺ 'ς τὴν ὀπιστέλλα». Εἰς τὰ κατὰ Λύβιστρον καὶ Ροδάμνην (*Wagner* στ. 2264): «Ἐγὼ τὴν μέσην τῆς ὁδοῦ ἐκράτησα θλιμμένος». Ἐν τούτοις καὶ ἐνταῦθα ἐπέδρασεν ἴσως ἡ συνήθεια καὶ ἐντεῦθεν ἡ χρῆσις τοῦ θηλυκοῦ μέση ἀντὶ τοῦ οὐδετέρου μέσον.

Καὶ αἱ νεώτεραι φράσεις ἔφυγε ἀπὸ τὴν μέση, ἔλειψε ἀπὸ τῆς μέσης, θὰ σὲ βγάλω ἀπὸ τῆς μέσης (ὅπου πάλιν τὸ μέση ἀντὶ τοῦ οὐδ. μέσον) ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασιν τῆς συνήθους μεσαιωνικῆς Μέσης.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω φαίνεται ὅτι λεξικογραφικῶς δὲν ἔχει τύχει τῆς δεούσης προσοχῆς ἢ λ. μέση, διὰ τοῦτο δ' ἦσαν ἀναγκαῖαι αἱ ἀνωτέρω παρατηρήσεις.

Σκαμματίζω — Ἐσκαμματισμένος.

Ἡ λ. σκάμμα εἶναι συνηθεστάτη καὶ κατὰ τὸν μεσαῖονα καὶ δηλοῖ, ὡς βλέπει τις παρὰ τῷ Στεφάνῳ καὶ τῷ Σοφοκλεῖ, μέρος ἔσκαμμένον,¹⁾ τάφρον ἢ ἄλλο τι, ἔπειτα δὲ ἀγῶνα, ἄθλον. Ἡ δευτέρα αὕτη σημασία εἶναι συνήθης πολὺ εἰς τοὺς Χριστιανικοὺς συγγραφεῖς, προσθήτω δ' ἐνταῦθα καὶ ἀθησαύριστά τινα χωρία. Ἐν τῷ βίῳ Μιχαὴλ τοῦ Συγκέλλου (Izvestija τ. 11 σ. 261,2): «μαρτύρων καλλινίκων ἄθλους καὶ ὁσίως βιωσάντων σκάμματα». Ἐν τῷ τυπικῷ τῆς Κοσμοσωτείας (Izvestija τ. 13 σ. 38,4): «πολλοῖς ἰδρῶσι καὶ σκάμμασι καὶ ἐξόδοις. . . ἐξ ἑρειπίου εἰς μοναστήριον κατεστήσαμεν». Καὶ σ. 46,26: «ἐαυτὸν ἐκδοὺς πολλοῖς ἰδρῶσι καὶ σκάμμασι τῷ ἔμφ βουλήματι καὶ θελήματι». Εἰς τὰ θαύματα τοῦ ἁγίου Εὐγενίου²⁾ σ. 20,6: «τὸν ἀθλητὴν στομώσαντες καὶ τὰ σκάμματα». Παρὰ Καντακουζηνῷ 1,240,19: «τοιαῦτα τὰ τοῦ πλάνου, ἔνεδρα καὶ σκάμματα».

* Ἄλλη σημασία μεσαιωνική, ἀθησαύριστος αὐτή, εἶναι ἡ τοῦ πηλοῦ (ὅστις ἔσκάπτετο, ὠρύσσετο εἰς τὰ πηλωρύγια), καὶ καθόλου ἔπειτα ἡ τοῦ σάπωνος ἢ τοῦ σαπωνονέρου. Ἡ σημασία αὕτη ἀπαντᾷ εἰς τὰ *Roèmes Prodromiques* (III 114):³⁾ «τρῦπέ με καὶ τάρασσε τὸ σκάμμα» (λέγει ὁ λουόμενος).

Σήμερον πολλαχοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶναι σύνηδες τὸ σκάμμα=σαπουνάδα, σαπουνόνερο. Ὁ *Foy* (Lautsystem σ. 75) ἠτυμολόγησε τὸ σκάμμα τοῦτο ἐκ τοῦ ρωμανικοῦ *scuma*, λατ. *spuma*. Ἡ παρατήρησις ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν εἶναι ἀπίθανος.

* Ὅτι ἑλληνική εἶναι ἡ λ. δεικνύει καὶ τὸ παράγωγον σκαμματίζω=πλύνω μὲ σκάμμα, σαπουνίζω. Μὲ τὴν σημασίαν ταύτην ἀπαντᾷ τὸ σκαμματίζω καὶ εἰς τὴν *Pentateuque* (*Hesseling*). Ἐξοδ. 19,10 (σ. 148): «νὰ σκαμματίσουν τὰ ροῦχα τους». Σήμερον ἐπίσης λέγεται πολλαχοῦ τὸ σκαμματίζω μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ σαπουνίζω ἢ ἀφρίζω: τὸ σαποῦνι δὲ σκαμματίζει=δὲν ἀφρίζει· ἔσκαμματίσα τὰ ροῦχα=ἔσαπούνισα.

¹⁾ Περὶ τῆς σημασίας ταύτης ειδικώτερον ββ. *Journal of Hellenic Studies* τ. 24 (1904) σ. 70.

²⁾ *Fontes Historiae Imperii Trapezuntini* ὑπὸ *A. Παπαδοπούλου Κεραμῆος* 1897.

³⁾ Ὁ *Κοραῆς*, Ἄτ. 1,245 πιστεύει, ὄχι ὀρθῶς, ὅτι σκάμμα ἐνταῦθα=σκάφη.

Πρὸς τοῦτο τὸ σκαμματίζω νομίζω ὅτι πρέπει νὰ σχετισθῇ καὶ τὸ μεσαιωνικὸν ὄνομα Ἑσκαμματισμένος (Σαπουλισμένος τρόπον τινά, σκαπτικῶς). Παρὰ τῷ *Παχυμέρει* (2,115,11) φέρεται: «περὶ τὸν ἔσκαμματισμένον χαρτοφύλακα» ὅπου δὲν ἐνοήθη ὅτι τὸ Ἑσκαμματισμένον εἶναι κύριον ὄνομα καὶ δι' αὐτὸ ἠρμηνεύθη ὑπὸ τοῦ μεταφράστου τῆς ἐκδόσεως Βόννης διὰ τοῦ «*exchartophylacem*» (βλ. αὐτ. σ. 115 καὶ 681). Ἀλλὰ τὸ κύρ. ὄνομα Ἑσκαμματισμένος εἶναι σύνηθες κατὰ τοὺς τελευταίους βυζαντινοὺς χρόνους. Ὑπὸ τοῦ *Λάμπρου* ἐσημειώθη Ἰωάννης Ἑσκαμματισμένος (N. Ἑλληνομν. 11,182) καὶ Ἐμμανουήλ Ἑσκαμματισμένος (αὐτ. 12,371) καὶ Λέων Ἑσκαμματισμένος (αὐτ. 11,494 καὶ *Miklosich—Müller Acta* 6,216). Δημήτριος Ἑσκαμματισμένος ἀπαντᾷ προσέτι παρὰ *Miklosich—Müller (Acta* 1,196]. Τὸ σκάμμα λοιπόν, σκαμματίζω, ἔσκαμματισμένος εἶναι ἑλληνικά καὶ σχετίζονται πρὸς ἄλληλα.

ΚΩΝΣΤ. Ι. ΑΜΑΝΤΟΣ